

Что касается цикла наук о природе, а также цикла прикладных наук, они также претерпели инновационные изменения. Например, раздел «Г Химические науки», подразделы «381 Кибернетика», «3973 Компьютеры и программирование» и многие другие.

Приведенные примеры безоговорочно доказывают способность традиционного библиотечного каталога (в частности СК НБУВ), который является олицетворением организованного знания, к инновационным изменениям, продиктованным современностью.

УДК 025.3-028.63:006

Антоненко І.,
проф. наук. співроб. НБУВ,
старш. наук. співроб., канд. іст. наук

ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО БІБЛІОГРАФІЧНИЙ РЕСУРС У КАТАЛОГІЗАЦІЙНОМУ АСПЕКТІ

Розглядається питання оцінювання каталогізаційної діяльності через призму соціальної ефективності, яку можна визначати за комплексними показниками своєчасності надання інформації про бібліографічний ресурс та рівня задоволення потреб користувачів.

Ключові слова: технологічний процес каталогізації, соціальна ефективність, авторитетний контроль.

The question of evaluation of cataloguing activity is examined through the prism of social efficiency, that can be determined on the complex indexes of timeliness of providing with information on bibliographic resource and level of satisfaction of necessities of users.

Key words: cataloguing processing, social efficiency, authority control.

Рассматривается вопрос оценивания каталогизационной деятельности сквозь призму социальной эффективности, которую можно определить используя комплексные показатели своевременности предоставления информации о библиографическом ресурсе и уровне удовлетворения запросов потребителей.

Ключевые слова: технологический процесс каталогизации, социальная эффективность, авторитетный контроль.

Проблема підвищення ефективності функціонування технологічного процесу каталогізації є однією з ключових у контексті інформаційної діяльності наукової бібліотеки, тому дослідження шляхів її вирішення в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського у рамках програми «Формування і використання інформаційних ресурсів. Інформатизація бібліотек» за темою «Підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки» (2011–2013 рр.) є актуальним.

Об'єктом дослідження визначено технологію каталогізації бібліографічних ресурсів у період переходу на програмне забезпечення САБ «РБІС64». Зауважимо, що «бібліографічний ресурс» – відносно новий для України термін, який було включено до Глосарію «Декларації міжнародних принципів каталогізації» [2], є об'єктом бібліотечних або подібних колекцій, що складається з продукту інтелектуальної або художньої творчості. Він визначається як форма вираження чи втілення твору або фізична одиниця та основа для бібліографічного опису. Це може бути текст, аудіо-, відеозапис, картографічний, нотографічний або образотворчий матеріал, веб-ресурс. Не зважаючи на вид, усі бібліографічні ресурси мають загальні атрибути, які у каталогізаційному середовищі поділяються на описові (всі елементи бібліографічного опису) та пошукові (основні та додаткові точки доступу). Розгляд технології каталогізації в аспекті визначення шляхів підвищення якості інформаційних масивів та пошукових сервісів електронного каталогу складає предмет цього дослідження.

Для реалізації державної політики у сфері інформаційного забезпечення наукової, освітньої та інноваційної діяльності мають бути активно долучені бібліотеки. Зокрема, шляхом підвищення якості організації інформації про дані, що описують бібліографічний ресурс у процесі наукової каталогізації документів, а також рівня пошукових можливостей електронного каталогу. Це становить мету дослідження.

Технологія каталогізації відіграє важливу роль у бібліотечно-інформаційній діяльності, що зумовлена такими її властивостями:

- дозволяє ефективно використовувати бібліографічні ресурси бібліотеки, зокрема, заощаджує соціальний час;
- реалізує найбільш важливі інтелектуальні функції в системі аналітико-синтетичного опрацювання бібліографічних ресурсів;
- дозволяє оптимізувати процеси формування бібліографічних та авторитетних записів;
- забезпечує інформаційні зв'язки між бібліографічною та авторитетною базами даних електронного каталогу;
- відіграє важливу роль у процесі отримання, накопичення та розповсюдження довідкової фактографічної інформації про об'єкти авторитетного контролю.

Аналіз розробленості досліджуваної проблеми свідчить, що питання виміру ефективності бібліотечно-інформаційних систем, у тому числі такої складової, як каталогізаційна діяльність, ще не знайшли остаточного вирішення. Як зазначається у публікаціях із цього питання,

зокрема у Міжнародному керівництві із вимірювання ефективності роботи та оцінювання якості діяльності університетських та інших наукових бібліотек (ІФЛА, 1991–1996 рр.), ефективність співвідноситься з місією та завданнями бібліотек. Оцінювання діяльності бібліотеки здійснюється з позиції користувача, за ступенем його задоволення отриманими послугами.

Ефективність каталогізації як складової бібліотечно-інформаційної діяльності не обов'язково корелює з економічною і, з точки зору економічної результативності, є витратною. Тому методологічною засадою оцінювання каталогізаційної діяльності є соціальна ефективність, яка може бути визначена за комплексними показниками своєчасності надання інформації про бібліографічний ресурс та рівня задоволення потреб користувачів. Своєчасність залежить від термінів наукового опрацювання бібліографічних ресурсів і забезпечується безперебійним, надійним функціонуванням програмно-апаратного й мережевого забезпечення та достатнім кадровим забезпеченням. Рівень задоволення потреб користувачів залежить від якості каталогових записів та можливості їхнього використання для ефективного пошуку інформації в електронному каталозі. Він забезпечується шляхом дотримання стандартів, правил та методик складання каталогових записів, їх якісним редагуванням та максимальним розкриттям змісту каталогізованих ресурсів, наприклад, із залученням засобів авторитетного контролю. Ознаками якості є повнота, точність, достовірність, корисність каталогової інформації та зручність (тобто дружність по відношенню до користувача). Отже, встановити ефективність каталогізаційної діяльності можна лише опосередковано, шляхом оцінювання ефективності всього бібліотечного комплексу на основі проведення опитувань, анкетування, спостереження.

Під час упровадження САБ «РБІС64» у технологію каталогізації НБУВ проаналізовано поопераційне наповнення технологічних процесів каталогізації вітчизняних та зарубіжних книжкових видань. Аналіз показав, що процес формування каталогізаційного запису в новому програмному середовищі, тобто САБ «РБІС64», значно відрізняється від такого у ППП *Allegro*, а саме: а) багатовіконний інтерфейс, б) структура каталогізаційного запису не передбачає повторюваних підполів, в) вводиться більш детальна інформація про бібліографічний ресурс (здебільшого це стосується окремого формування точок доступу). Таким чином, на опрацювання одного бібліографічного ресурсу реально витрачається більше часу,

що вимагає корегування норм на складання основного бібліографічного опису.

Організація технології каталогізації розглядалася у складі технологічного циклу «Шлях документа». Визначено, що оптимізація організаційно-технологічного забезпечення може бути досягнута за рахунок розподілу праці між окремими структурними підрозділами, задіяними в реалізації технології опрацювання документів на основі їх спеціалізації, доцільного розміщення, забезпечення комп'ютерним устаткуванням відповідного класу та найбільш повного його завантаження, правильного розподілу співробітників, ретельного оперативного планування, що дозволить реалізовувати планомірне та систематичне удосконалення технології та підвищувати її ефективність.

Підвищення ефективності технології каталогізації та пошукових можливостей електронного каталогу, який є результатом такої діяльності, має позначатися на інтелектуалізації бібліотечно-інформаційних технологій, а саме на розвитку засобів інформаційного, лінгвістичного, нормативного забезпечення, рівня стандартизації представлення бібліографічних даних. Це має виняткове значення для подання точок доступу, які є важливою складовою каталогового запису, оскільки саме вони реалізують пошукову функцію електронного каталогу.

Комплекс інформаційного забезпечення складається з файлів операційних систем і баз даних. Складовими лінгвістичного забезпечення є: а) бібліографічні, класифікаційні, авторитетні формати та формати для подання інформації про збереження бібліографічних ресурсів; б) тезауруси, рубрикатори, класифікатори, мови предметних рубрик; в) довідкові інформаційні ресурси, зокрема електронні енциклопедичні та лексикографічні ресурси. До нормативного забезпечення належать стандарти складання бібліографічного запису, скорочень слів та словосполук, правила каталогізації, інші інструктивно-методичні матеріали та формати представлення бібліографічних та авторитетних даних.

Бібліотечно-інформаційна спільнота просувається у напрямі подолання таких бар'єрів, як різні формати та системи представлення бібліографічних та авторитетних даних. Певну роботу у цьому напрямі здійснено й фахівцями відділу каталогізації НБУВ. Створення записів електронного каталогу відбувається на основі застосування стандартів складання бібліографічного запису ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 «Бібліографічний запис.

Заголовок. Загальні вимоги та правила складання» та правил каталогізації.

У результаті конвертування записів електронного каталогу з ППП *Allegro* до САБ «ІРБІС64» потреба забезпечення відповідності стандартам представлення бібліографічних даних із вже створених в іншому програмному середовищі записів, викликала необхідність здійснення значного обсягу робіт з аналізу інформаційного масиву електронного каталогу та редагування бібліографічних записів книг, журналів та продовжуваних видань. Роботи проводяться у напрямі перевірки правильності наповнення структури бібліографічного запису відповідними даними згідно з вимогами стандартів та правилами складання бібліографічних записів. У інформаційному масиві книг виявлено, що у деяких записах формальні константи та мова для подання приміток з даними, сформульованими каталогізатором, не уніфіковані. Крім того, виявлено мовне неузгодження формулювань у допоміжних меню. Проводиться робота з уніфікації та редагування перекладу формальних констант, які складають інформаційну основу меню.

Уніфікація представлення даних про бібліографічні ресурси у записах електронного каталогу забезпечується:

- використанням пошукових словників, меню, засобів автоматичного введення та копіювання даних, засобів авторитетного контролю;

- технологічним процесом редагування записів.

У процесі впровадження САБ «ІРБІС64» здійснюється нарощування інформаційної складової пошукових словників та меню, здійснюється їх українізація, розширюється набір. Якщо ця складова створення інформаційного забезпечення може вважатися достатньо розробленою, створення системи авторитетного контролю знаходиться на початковому етапі своєї реалізації.

З метою оптимізації інформаційного та нормативного забезпечення процесу каталогізації і, зокрема, найважливішого його напрямку – представлення контрольованих точок доступу, у 2012 р. було створено групу формування національних баз даних авторитетних записів. Оскільки авторитетний контроль належить до систем організації знань і є невід'ємною складовою електронного каталогу, він відіграє суттєву роль у підвищенні ефективності бібліографічного контролю в забезпеченні доступу до бібліографічних ресурсів.

Авторитетний контроль – це ідентифікація об'єктів, наведених у вигляді імен/найменувань/назв, що подані як контрольовані точки

доступу, і постійний процес управління ними, тобто комплекс процесів із підтримки однаковості, постійності, логічності, сумісності та взаємодії різних форм представлення точок доступу до каталогізаційного запису і створення зв'язків між ними. Функціональне призначення авторитетного контролю полягає у сприянні процесу каталогізації, підтримці бібліографічного файлу електронного каталогу, забезпеченні повноти й достовірності пошуку в електронному каталозі.

З метою напрацювання теоретичних засад розробки проекту системи авторитетного контролю в НБУВ було здійснено вивчення його предметної області. Виконано аналіз документних джерел, у яких викладено теоретичні та інформаційні вимоги до формування авторитетного файлу: *UNIMARC/Authority*, *AACR2 – Anglo-American cataloguing rules*, *RDA – Resource Description and Access*, Російские правила каталогизации, Функціональные требования к авторитетным данным: концептуальная модель, *Guidelines for authority and reference entries*.

На основі цього аналізу було досліджено поняттєвий апарат системи авторитетного контролю, існування якої є однією з основних умов забезпечення зв'язку в інформаційно-бібліографічному середовищі з метою обміну записами та встановлення інформаційної відповідності між записами і даними. Основний корпус виявлених понять складає понад 70 позицій. Здійснено їхній переклад українською мовою, співставлення визначень та формування на цій основі термінологічної бази системи авторитетного контролю, що буде використана під час розробки методики формування бази даних авторитетних записів.

Аналіз уявлень про авторитетний контроль у вітчизняному бібліотекознавстві та бібліографознавстві дозволив розглянути типологічні різновиди термінологічних одиниць авторитетного контролю з врахуванням функціонально-когнітивної специфіки його складових, вивчити його об'єкти, основні поняття і взаємозв'язки між ними. З'ясовано сутність таких базових понять як «точка доступу», «особа», «рід», «організація», «твір», «виявлення», «втілення», «фізична одиниця», «концепція», «предмет», «подія», «місце», «авторитетний запис», «посилальний запис», «довідковий запис», «авторитетна точка доступу», «варіантна точка доступу», «пов'язана точка доступу», «паралельна точка доступу». Ці поняття складають усталений контент авторитетного контролю на міжнародному рівні, тому введення їх до наукового обігу та практичної бібліотечно-інформаційної діяльності на теренах України є важливим завданням.

Досліджено інформаційну складову системи авторитетного контролю (САК), яка є обов'язковою умовою функціонування електронних каталогів та систем управління їхніми інформаційними масивами, тобто підтримки систем створення, ідентифікації та пошуку бібліографічної інформації. Наявність такої складової в САК забезпечує необхідні інформаційні умови її функціонування, включення в систему засобів наукового опрацювання інформації, її актуалізації, накопичення, зберігання, пошуку, отримання та передачі даних.

Основною метою САК є забезпечення високого ступеня релевантності інформаційно-бібліографічного пошуку. Ця мета зумовлює основні функціональні завдання САК, а саме: а) сприяння процесу каталогізації; б) підтримка бібліографічного файлу електронного каталогу; в) забезпечення повноти й достовірності пошуку в електронному каталозі.

Інформаційна складова САК має містити такі компоненти:

- бази даних авторитетних записів;
- формати представлення авторитетних записів і нормативно-методичні регламенти щодо структури і змісту авторитетних записів;
- інформаційну технологію формування, супроводження та використання авторитетних файлів;
- схеми технологічних потоків документів, що опрацьовуються у циклі «Шлях документа»;
- джерела складання авторитетних записів.

В основу бази даних САК доцільно покласти принцип розподілених авторитетних файлів, що зумовлюється широкою видовою палітрою об'єктів авторитетного контролю, а саме: особистих, родових і династичних імен, найменувань організацій, узагальнюваних уніфікованих назв, назв серіальних видань, анонімних класичних творів, священних текстів, літургійних книг, понять, які позначають відомі події, предмети, концепції та місця. В електронному каталозі ці об'єкти подаються як контрольовані точки доступу до бібліографічних відомостей про бібліографічні ресурси. Контрольовані точки доступу мають бути уніфікованими та забезпечувати однаковість, необхідну для пошуку груп бібліографічних ресурсів. Пріоритетними завданнями створення бази даних авторитетних записів є формування файлів:

- найменувань установ, що мають відношення до Національної академії наук України, що змістовно та організаційно пов'язані з відомчою приналежністю НБУВ та позначаються більшою повнотою та вірогідністю, зокрема тому, що для їхнього формування використовуються такі авторитетні джерела як веб-сайти НАН України,

веб-сайти установ НАН України та путівник «Архівні фонди установ Національної академії наук України») [1];

- імен осіб особливих категорій (це імена правителів (імператорів, царів, королів, князів, герцогів і т. п.), імен духовних осіб різних релігійних конфесій (пап, патріархів, єпископів, священників тощо) та осіб, зарахованих до святих.

Функціонування САК забезпечується комплексом процесів із підтримки однаковості, постійності, логічності, сумісності та взаємодії різних форм представлення точок доступу до каталогізаційного запису і створення зв'язків між ними. Дотримання цих характеристик базується на обов'язковому використанні визначених регламентів, а саме єдиних форматів представлення бібліографічних, авторитетних та класифікаційних даних (наприклад *UNIMARC*, *MARC21*), стандартному формулюванні точок доступу (ДСТУ ГОСТ 7.80:2007, правила каталогізації, інструкції зі створення, ведення та використання авторитетних файлів («Национальный авторитетный файл : руководство по созданию, ведению и использованию» Російської національної бібліотеки та Національного інформаційно-бібліотечного центру «ЛИБНЕТ» [3], *Guidelines for Authority and Reference Entries (GARE)*, підготовлені *IFLA*) [4].

Єдиний формат потрібен для уніфікації структури та змісту зон та елементів авторитетного запису. Крім того, необхідна розробка єдиного методичного забезпечення, яке має чітко регламентувати авторитетну роботу, котра є комплексним процесом і передбачає визначення форми елемента бібліографічного запису, що використовується як авторитетна точка доступу; визначення і формулювання простих та перехресних посилань, необхідних для цієї форми, і зв'язків між варіантними та пов'язаними точками доступу. Оскільки у пакеті технічної документації САБ «РБІС64» відсутній опис модуля авторитетного контролю, було розроблено технічне завдання для установ/організацій та осіб, особливих категорій, складовими якого став перелік полів/підполів, вимоги до встановлення інформаційних зв'язків між бібліографічним та авторитетними файлами, вимог до екранного відображення інформації про записи авторитетних файлів.

Таким чином, інформаційна складова САК є базовою в представленні пошукових елементів записів електронного каталогу, яка сприяє підвищенню якості управління бібліографічною інформацією та рівня пошукових сервісів.

Отже, ефективність інформаційної діяльності наукової бібліотеки пов'язана, зокрема, із використанням її інформаційних

ресурсів, у тому числі електронного каталогу. Оскільки електронний каталог є засобом доступу до бібліографічних ресурсів, рівень реалізації його пошукової функції є критерієм ефективності задоволення інформаційно-бібліографічних потреб користувачів. Скорочення термінів доступу до необхідної інформації та забезпечення її повноти та відповідності запитам користувачів залежить від якості електронного каталогу, високий рівень якої може бути досягнуто шляхом стандартизації структури та змісту каталогових записів й уніфікації представлення пошукових точок доступу.

В інших країнах проблема створення національних файлів авторитетних записів вже вирішена, а в Україні такі файли ведуться бібліотеками розрізнено. Отже, НБУВ як найбільша національна бібліотека країни повинна сформулювати теоретичні та методичні засади створення таких файлів і запропонувати ефективні організаційні рішення з метою корпоративного об'єднання зусиль у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Архівні фонди установ Національної академії наук України : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства ; відп. ред. О. С. Онищенко. – К., 2008. – 448 с.
2. Декларация о международных принципах каталогизации (Statement of international cataloguing principles). – Режим доступа: http://www.ifla.org/files/cataloguing/icp/icp_2009-ru.pdf. – Загл. с экрана.
3. Национальный авторитетный файл : руководство по созданию, ведению и использованию. Вып. 1. Наименование организации. Предметные рубрики / Рос. нац. б-ка, Нац. информ.-библ. центр ЛИБНЕТ. – М. : ФАИР-ПРЕСС: Центр «ЛИБНЕТ», 2005. – 184 с. – (Специальный издательский проект для библиотек).
4. Guidelines for authority records and references. – 2nd ed. / revised by the IFLA Working Group on GARE Revision. – München : G. Saur, 2001. – Mode of access: <http://www.ifla.org/VII/s13/index.htm#Publications>. – Title from the screen.

Антоненко І. Ефективність організації інформації про бібліографічний ресурс у каталогізаційному аспекті.

Ключові слова: технологічний процес каталогізації, соціальна ефективність, авторитетний контроль.

Стаття присвячена темі оптимізації технології каталогізації в аспекті визначення шляхів підвищення якості інформаційних масивів та пошукових сервісів електронного каталогу.

Ефективність каталогізації як складової бібліотечно-інформаційної діяльності не обов'язково корелює з економічною і, з точки зору економічної результативності, є витратною. Тому методологічною засадою оцінювання каталогізаційної діяльності є соціальна ефективність, яка може бути визначена за комплексними показниками своєчасності надання інформації про бібліографічний ресурс та рівня задоволення потреб користувачів.

Рівень задоволення потреб користувачів залежить від якості організації каталогізаційної інформації та можливості її використання для ефективного пошуку інформації в електронному каталозі. Він забезпечується шляхом стандартизації структури та змісту каталогових записів й уніфікації представлення пошукових точок доступу на основі формування файлів авторитетних записів.

Досліджено інформаційну складову авторитетного контролю, який належить до систем організації даних про пошукові елементи каталогових записів та є обов'язковою умовою функціонування електронного каталогу.

Antonenko I. Efficiency of information organization on bibliographic resource: cataloguing aspect.

Key words: cataloguing processing, social efficiency, authority control.

The article is devoted to the optimization technology of cataloguing regarding the identification of methods of quality improvement for information arrays and search services of an electronic catalog.

Cataloguing efficiency as a library and information activity component is not necessarily correlated with an economic efficiency and, from viewpoint of an economic effectiveness, is cost-based. For this reason the methodological foundation of cataloguing activities evaluation is a social efficiency, which can be identified by using complex characteristics of information submission timeliness regarding a bibliographic resource and by level of users' needs satisfaction.

Level of users' needs satisfaction depends on quality of cataloguing information organization and possibility of using it for an effective information search in an electronic catalog. It is provided by the structure and content standardization of catalogue records and by

unification of search access points representation on the bases of authority records files creating.

It has been investigated the information component of the authority control, which belongs to systems of organization of data about search elements for catalog records and is an obligatory condition for electronic catalog functioning.

Antonenko I. Эффективность организации информации о библиографическом ресурсе: каталогизационный аспект.

Ключевые слова: технологический процесс каталогизации, социальная эффективность, авторитетный контроль.

Статья посвящена теме оптимизации технологии каталогизации в аспекте определения путей повышения качества информационного массивов и поисковых сервисов электронного каталога.

Эффективность каталогизации как составляющей библиотечно-информационной деятельности не обязательно коррелирует с экономической и, с точки зрения экономической результативности, является затратной. Поэтому методологической основой оценивания каталогизационной деятельности является социальная эффективность, которая может быть определена на базе комплексных показателей своевременности предоставления информации о библиографическом ресурсе и уровне удовлетворения потребностей пользователей.

Уровень удовлетворения потребностей пользователей зависит от качества организации каталогизационной информации и возможности её использования для эффективного поиска информации в электронном каталоге. Он обеспечивается путём стандартизации структуры и содержания каталогизационных записей и унификации представления поисковых точек доступа на основе формирования файлов авторитетных записей.

Исследовано информационную составляющую авторитетного контроля, который относится к системам организации данных о поисковых элементах каталогизационных записей и является обязательным условием функционирования электронного каталога.